

Πρόλογος του Επιστημονικού Υπευθύνου του Προγράμματος ΕΠ.ΑΝ.ΕΚ.Α.¹

Φωτεινός Δημήτριος
Αναπληρωτής Καθηγητής
& Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Τμήματος
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

[Σωκράτης] «Τί δ' ἐν νηί, εἴ τῳ ἔξουσία εἴη ποιεῖν ὃ δοκεῖ, νοῦ τε καὶ ἀρετῆς κυβερνητικῆς ἔστερημένῳ, καθορᾶς ἃ ἂν συμβαίῃ αὐτῷ τε καὶ τοῖς συνναύταις;»
[Αλκιβιάδης] «Ἔγωγε, ὅτι γε ἀπόλοιτο πάντες ἄν»

Πλάτωνος, Αλκιβιάδης Α' (135α)

Καθημερινά στη ζωή μας κάνουμε πολλών ειδών αξιολογήσεις, σε μια πλειάδα θεμάτων που αφορούν στη διαβίωσή μας. Έτσι, κάνουμε σύγκριση και αξιολόγηση των εναλλακτικών που έχουμε μπροστά μας, γεγονός που κυμαίνεται από απλές επιλογές (πχ, επιλογή προϊόντων σε ένα πολυκατάστημα), μέχρι πιο σύνθετες (πχ, επιλογές πολιτικού σχηματισμού σε εκλογές), ενώ θα έλεγε κανείς, χωρίς υπερβολή, ότι καθημερινά κάνουμε αρκετές δεκάδες αξιολογήσεις, έστω κι αν αυτές ενίοτε έχουν μια λανθάνουσα μορφή, ή συμβαίνουν σε περιοχές του μη-συνειδητού. Συνεπώς, το ζήτημα της αξιολόγησης είναι καθαυτό συνυφασμένο με την ίδια μας τη ζωή.

Το (πρώτο) ερώτημα, επομένως, που μπορεί να τεθεί εδώ αφορά στη διερεύνηση των αιτιών που η έννοια της αξιολόγησης κατέστη έμπλεος πολεμικών και πολιτικών συμπαραδηλώσεων εντός του εκπαιδευτικού πεδίου, ενώ αποτελεί μια καθημερινή δραστηριότητα όλων μας.

Το έτος 1948, στο ευρέως γνωστό βιβλίο του «*Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*»², ο Βίνερ (Norbert Wiener), πέραν των άλλων, αναπτύσσει την ιδέα ότι αν ως «κυβερνητική» θα πρέπει να θεωρήσουμε τη μελέτη του τρόπου με τον οποίο ένα ανοιχτό (δυναμικό) σύστημα ανταλλάσσει πληροφορίες με το περιβάλλον του, τότε θα πρέπει να την συσχετίσουμε με τον τρόπο που ασκείται ο έλεγχος και η επικοινωνία μεταξύ ανθρώπων και μηχανών. Προφανώς, κατά τον Βίνερ, τόσο αυτή η ανταλλαγή πληροφοριών, όσο και η επικοινωνία, διαμεσολαβούνται από ένα σύστημα ελέγχων, βασική συνισταμένη των οποίων είναι η ανατροφοδότηση (feedback), η οποία οδηγεί στην κατόπιν αξιολόγησης απόφαση για την αποδοχή ή την απόρριψη³. Περιληπτικά θα λέγαμε ότι ως «κυβερνητική» μπορούμε να ορίσουμε τη μελέτη των ελέγχων που μέσω της τεχνολογίας ασκούνται πάνω σε ένα οποιοδήποτε σύστημα (και η κοινωνία είναι ένα σύστημα, από πλευράς λειτουργιών).

Αν, τώρα, ορίσουμε την «τεχνολογία», όχι με την τρέχουσα σημασία της έννοιας, αλλά υπό τον προσδιορισμό της μέσα από την προσέγγιση, αρχικά, του Weber και του Foucault όπως την διεύρυνε στη συνέχεια, θα εννοήσουμε τις κοινωνικές και πολιτικές ρυθμίσεις που λαμβάνουν χώρα σε ένα πλαίσιο και έχουν ευρύτερες συνέπειες στην εφαρμογή τους. Οι ρυθμίσεις αυτές εμπεριέχουν ως δομικό στοιχείο τους τη «γνώση» - προφανώς, γνώση που έχει προέλθει μέσα από ελεγκτικές διαδικασίες και έχει αποδειχτεί ως ορθή (δηλαδή, επιλύει τα προβλήματα, απαντά στα ερωτήματα).

Υπό αυτό το σκεπτικό, μπορεί κανείς να διαβάσει και την «κυβερνητική» αρετή, που αναφέρει ο Σωκράτης (στο σχετικό χωρίο της εισαγωγής). Δεν είναι απλώς η τέχνη να οδηγεί κάποιος το πλοίο, αλλά το σύνολο των γνώσεων που απαιτούνται για μπορέσει ένα πλοίο να κυβερνηθεί : γνώση της ναυπηγικής (πώς είναι κατασκευασμένο το πλοίο), γνώση της ναυσιπλοΐας και των ανέμων (πώς μπορεί να πλέει το πλοίο), γνώση των ανθρώπων και των συνθηκών που δημιουργούν (πώς να ελεγχθεί το σύνολο των επιβαινόντων και η δυναμική των σχέσεών τους), συνάμα γνώση όλου αυτού του πλαισίου, που πρέπει να οδηγεί σε ασφαλείς

1 Πρόλογος στο (υπό έκδοση) βιβλίο: *Οι εκπαιδευτικοί αναστοχάζονται και αξιολογούν*.

2 Wiener, Norbert (1948), *Cybernetics or control and communication in the animal and the machine*. THE M.I.T. PRESS. Cambridge, Massachusetts. Βλ. επίσης, Wiener, Norbert (1989), *The human use of human beings*. Free Association Books, London.

3 Πρόκειται για το γνωστό 0/1 της πληροφορικής, το οποίο βασίζεται πρωτογενώς στο «ανοιχτό/κλειστό» των ηλεκτρικών κυκλωμάτων. Είναι, με άλλα λόγια, τα (μικρά ή/και μεγάλα) «ναι/όχι» που καθορίζουν την καθημερινότητά μας.

επιλογές πλοήγησης. Σε διαφορετική περίπτωση, απαντά συναινετικά ο Αλκιβιάδης, κινδυνεύουν να χαθούν όλοι.

Άρα, η «κυβερνητική», θεωρούμενη υπό τη διπλή της διάκριση, ως «κυβερνητική πρώτης τάξης» και αντιστοίχως «δεύτερης τάξης»⁴, θέτει τη σχέση μεταξύ γνώσης και αξιολόγησης (έστω, υπό τον περιοριστικό προσδιορισμό των κατ' αποκλειστικότητα επιλογών).

Το (δεύτερο) ερώτημα, επομένως, που μπορεί να τεθεί εδώ, αφορά στη διερεύνηση των αιτιών που η αξιολόγηση δεν τυγχάνει στην Ελλάδα μιας συνολικής (πρώτα, αποδοχής και μετέπειτα) εφαρμογής, τόσο σε επίπεδο κυβερνητικό όσο και σε επίπεδο διοικητικό, όπου το τελικό προϊόν, το αποτέλεσμα της αξιολόγησης, θα κοινοποιηθεί, εν είδει λογοδοσίας (accountability), στην κοινωνία - και πολύ περισσότερο, θα αρχίσει να λαμβάνει χώρα ένας δομικός μετασχηματισμός βάση των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης (δηλαδή, μετασχηματισμός των δομών που αξιολογήθηκαν).

Είναι προφανές, μέσα από την ανάλυση της ιστορίας της ελληνικής εκπαίδευσης και των πολιτικών που έχουν κατά καιρούς εφαρμοστεί, ότι κατά το μεγαλύτερο μέρος του τελευταίου αιώνα, η αξιολόγηση στην εκπαίδευση δεν αντιμετωπίστηκε με τη δέουσα προσοχή, δεν της αποδόθηκε η αναγκαία επιστημονική νομιμοποίηση, δεν συνδέθηκε με την παιδαγωγική και διδακτική αναβάθμιση του σχολείου, ενώ συχνά αλλότριοι σκοποί επισκίαζαν το ρόλο και τη λειτουργία της. Αυτό απαντά εν μέρει στο πρώτο ερώτημα που τέθηκε, σχετικά με την «πολεμική» ρητορική που συνοδεύει το άκουσμα και μόνο της λέξης «αξιολόγηση», ιδίως στο σχολικό περιβάλλον. Μπορεί κανείς να διακρίνει το έλλειμμα σε ό,τι αναφέρεται ως «κυβερνητική δεύτερης τάξης» κατά τη δεύτερη διάκριση του Umpleby (βλ. Υποσημείωση 3), δηλαδή, έλλειμμα στην αλληλεπίδραση μεταξύ ιδεών και κοινωνίας. Δεν είναι εδώ το πεδίο για να αναλύσουμε αιτίες και συσχετισμούς που ενισχύουν τέτοιες τάσεις στην κοινωνία, ωστόσο είναι ένα ενδιαφέρον ερώτημα.

Πέραν τούτου, οι ίδιες οι επιλογές στο πεδίο της εφαρμοστέας πολιτικής (νομοθετικές ρυθμίσεις διαφόρων επιπέδων), συχνά - και τουλάχιστον για τον 20ο αιώνα αυτό ήταν ο κανόνας περισσότερο - «μεταθέτουν» την εκπαιδευτική αξιολόγηση στα δομικά χαμηλότερα πεδία, δηλαδή, στους μαθητές (κυρίαρχη τάση σε όλο τον 20ο αιώνα) και στους εκπαιδευτικούς (τάση που άρχισε να διαφαίνεται στο τέλος του 20ου, αρχές του 21ου αιώνα). Αυτό είναι, τουλάχιστον, προβληματικό, όπως μπορεί κανείς να αντιληφθεί από τα λιγοστά που διάβασε ως τώρα στους δύο προλόγους.

Εφόσον η εκπαίδευση είναι ένα σύστημα, ως σύστημα πρέπει να αξιολογηθεί. Συνεπώς, κάθε σημείο κομβικό, κάθε διαδικασία, κάθε πλαίσιο επιλογών και αποφάσεων, πρέπει να τεθεί υπό αξιολόγηση - και αυτό θα αφορά σε όλη τη δομή του συστήματος που λέγεται εκπαίδευση.

Εάν επικεντρωθούμε στο δομικό στοιχείο της «εκπαίδευσης», που είναι το σχολείο, η σχολική μονάδα, μπορούμε να πούμε ότι η γνώση («κυβερνητική», κατά τον Πλάτωνα) μπορεί να διαμορφώσει τις επιλογές μας (άρα να έχουμε εντός της σχολικής μονάδας μια πρώτη διάσταση της αξιολόγησης), αλλά συνάμα να ενισχύσει και την ίδια τη λειτουργία της μονάδας. Με άλλα λόγια, η σχολική μονάδα θα μπορεί να αρχίσει να αυτοβελτιώνεται και να αυτοεκπαιδεύεται (ή μάλλον, να αυτοβελτιώνεται αυτοεκπαιδευόμενη) : κάθε κύκλος αξιολόγησης, σε όποιο επίπεδο κι αν εφαρμόζεται, ή σε όποιο πλαίσιο δραστηριοτήτων κι αν αφορά, θα οδηγεί δυνητικά σε βελτίωση των διαδικασιών και των αποτελεσμάτων. Μοναδική προϋπόθεση σε αυτό είναι η εκπαίδευση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών, με τρόπο που να ενισχύει αφενός τα μεθοδολογικά εργαλεία τους για την ανάλυση της «πράξης» - και της δικής τους «πράξης» και αφετέρου την πεποίθησή τους ότι η λειτουργία του συστήματος βασίζεται στη δική τους ενεργή συμμετοχή και στηρίζεται, θεμελιώνεται θα έλεγε κανείς, στην ουσιαστική επαγγελματική τους ανάπτυξη (η «κυβερνητική δεύτερης τάξης», κατά την πρώτη διάκριση του Umpleby -βλ. Υποσημ. 3). Με μια αιθεροβατούσα πρόταση, θα τολμούσαμε να ισχυριστούμε πώς μια τέτοια λειτουργία (ή και αντίληψη/πρόσληψη) της αξιολόγησης αυξάνονται οι πιθανότητες να μειώνεται το αίσθημα της «εξουθένωσης» (ματαίωσης) (burnout) των εκπαιδευτικών: δεν θα καλείσαι απλώς να εφαρμόζεις πολιτικές, «συνταγές»

⁴ Όπως έχει χαρακτηριστικά αποτυπωθεί από τον Umpleby, υπάρχουν δύο διακρίσεις που προσδιορίζουν τις διαφορές «τάξεων» (order) στην κυβερνητική. Κατά την πρώτη διάκριση, η «κυβερνητική πρώτης τάξης» (first order cybernetics) αφορά στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μεταβλητών ενός συστήματος, ενώ (ως μια ευθεία επίδραση από το θεωρητικό πλαίσιο του Heinz von Foerster) η «κυβερνητική δεύτερας τάξης» (second order cybernetics) αφορά στην αλληλεπίδραση μεταξύ του παρατηρητή και του παρατηρούμενου συστήματος. Κατά τη δεύτερη διάκριση του Umpleby, η «κυβερνητική πρώτης τάξης» αντιστοιχεί σε θεωρίες κοινωνικών συστημάτων, ενώ η «κυβερνητική δεύτερας τάξης» αντιστοιχεί στην αλληλεπίδραση μεταξύ ιδεών και κοινωνίας. Βλ. σχετικά Umpleby, Stuart (1990) "The Science of Cybernetics and the Cybernetics of Science" *Cybernetics and Systems*, vol. 21, no. 1, pp. 109-121.

(μεθοδολογικές-διδασκτικές υποδείξεις), να υλοποιείς αποφάσεις που ελήφθησαν μακριά από σένα και στη συνέχεια θα αξιολογηθείς ιεραρχικά-διοικητικά για το βαθμό της «συμμόρφωσής» σου, αλλά, αντιθέτως, η δική σου συμμετοχή θα είναι αυτή που θα προσδιορίσει πολιτικές, υποδείξεις, διαδικασίες. Έτσι, ο εκπαιδευτικός θα καταστεί οργανικό μέρος του «σχολείου», το «σχολείο» θα τον χρειάζεται για να λειτουργήσει, σε κάθε του επίπεδο.

Με τον τρόπο αυτό μπορεί τα αποτελέσματα της αξιολόγησης να διαχυθούν στο κοινωνικό σύνολο, το οποίο θα μπορεί να διαπιστώνει και τα οφέλη από τους μικρότερους, ή μεγαλύτερους μετασχηματισμούς της εκπαίδευσης, τα οφέλη της «επένδυσής» του στην εκπαίδευση (λογοδοσία).

Ξεκινώντας το Πρόγραμμα αυτό δεν είχαμε αυταπάτες : γνωρίζουμε ότι για να μετασχηματιστεί η αντίληψη περί αξιολόγησης - και το κυριότερο, για να πειστεί και η πολιτική-διοικητική αρχή της εκπαίδευσης να ενσωματωθεί στο αξιολογικό πλαίσιο-χρειάζεται χρόνος και προσπάθεια. Από τη δική μας πλευρά επιδιώξαμε να παράσχουμε στον εκπαιδευτικό κάποια «εργαλεία», ώστε αφενός να νιώθει πιο σίγουρος για τις επιλογές του και αφετέρου να έχει τη δυνατότητα του αναστοχασμού. Ως αναστοχαστικός εκπαιδευτικός (reflective teacher) θα μπορεί να διαμορφώσει μια ποιοτικότερη παιδαγωγική και διδακτική προσέγγιση στο μικροεπίπεδο της τάξης του. Καθιστάμενοι ως αναστοχαστικοί εκπαιδευτικοί, θα αποτελούν οργανικά μέρη της σχολικής τους μονάδας, η οποία θα (αυτο-)βελτιώνεται μέσα από τον διαρκή κύκλο της κυβερνητικής σε κάθε της διάσταση, διότι, όπως υπονόησε και ο Πλάτωνας, η «κυβερνητική» δεν μπορεί παρά να συνδέεται με τη γνώση. Άρα, η αξιολόγηση δεν είναι τίποτε άλλο παρά η διαρκής πορεία του ανθρώπου προς τη γνώση.

Για το λόγο αυτό, στο πρώτο μέρος θα μπορεί να βρει κανείς μια περισσότερο θεωρητική προσέγγιση σε διάφορες διαστάσεις της αξιολόγησης, ώστε μέσα από αυτή την παρουσίαση να συγκροτηθεί ένα συνεκτικό και σταθερό πλαίσιο «ανάγνωσης» της πραγματικότητας. Στο δεύτερο μέρος η θεωρητική σκευή μετουσιώνεται σε πράξη, μέσα από τις εργασίες των ίδιων των εκπαιδευτικών.

Μοναδική μας ελπίδα, το βιβλίο να φανεί χρήσιμο σε όλους αυτούς που διαισθητικά νιώθουν ότι κάτι «άλλο» μπορεί να σημαίνει η αξιολόγηση, ότι ίσως μια διαφορετική προσέγγιση να είναι εφικτή.

Αθήνα, 28 Δεκεμβρίου 2022